

STRATEGII DE OPTIMIZARE A PROCESULUI DE PREDARE-ÎNVĂȚARE A ELEMENTELOR DE FONETICĂ ÎN CLASELE DE GIMNAZIU ¹

STRATEGIES FOR OPTIMIZING THE TEACHING-LEARNING PROCESS OF PHONICS ELEMENTS AT THE SECONDARY SCHOOL LEVEL

Marcela VÎLCU, dr., conf. univ.,
UPS „Ion Creangă” din Chișinău
ORCID: 0000-0003-4406-7058
vilcu.marcela@upsc.md

Marcela VÎLCU, PhD, Associate Professor,
“Ion Creanga” SPU of Chisinau

CZU: 37.091.3:81'34

DOI: 10.46727/c.v3.21-22-03-2024.p17-22

Abstract. Even if there is a natural continuity in the study of the elements of phonetics, which starts from the period of learning to read and write and continues in the gymnasium, the students show poor knowledge regarding the phonological system of the Romanian language. They often confuse the notions of letter - sound, they fail to distinguish the typical sounds from the structure of words, they encounter difficulties in dividing some words into syllables and in identifying the stressed syllable, but, above all, they cannot explain the correspondence between the graphematic and the phonemic composition of the words. The complexity and difficulty of this problem is amplified by the rendering of some phonemes by different letters or by groups of letters and different phonetic values that several letters of the Romanian alphabet have, even if the writing in Romanian is phonologically specific. The article refers to some of the mentioned aspects and proposes some suggestions regarding the efficiency of the teaching-learning process of phonetics and, in particular, the correspondence between phoneme - letter, letter – phoneme in the Romanian language.

Keywords: phoneme/sound-type, grapheme/letter, phonetic value, group of letters, learning efficiency

Familiarizarea copiilor cu elementele de fonetică începe chiar de la grădiniță, când aceștia învață să articuleze corect sunetele, să distingă silabele etc., ceea ce pregătește copilul pentru învățarea citit-scrisului. În clasele primare, elevii învață noțiunile de sunet și literă (și care este corespondența dintre acestea); grup de litere – grup de sunete; tipuri de sunete – vocale și consoane – și deosebiriile dintre ele; silabă și despărțirea cuvintelor în silabe. Studiarea elementelor de fonetică continuă la treapta gimnazială, în special în clasele a V-a – a VI-a, pentru care curriculumul la disciplina limba și literatura română prevede următoarele unități de conținut: *tipuri de sunete, accentul, diftong, triftong* etc., reflectate în tabelul 1.

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul subprogramului „Modele de valorificare a neuroștiințelor în dezvoltarea personală”, cod 040111

Tabelul 1. Elemente de fonetică și ortografie studiate la treapta gimnazială [1]

Clasa a V-a

- Alfabetul limbii române (actualizare și aprofundare)
- Tipuri de sunete. Vocală. Semivocală. Consoană
- Silaba. Despărțirea în silabe
- Accentul
- Modificări în ortografia limbii române: DOOM -2, 2010: scrierea lui „â” și „sunt”

Clasa a VI-a

- Corespondența sunet – literă
- Diftong, triftong, hiat
- Silaba (actualizare)
- Despărțirea în silabe
- Modificări în ortografia limbii române: DOOM–2, 2010: accentul

*Notă: Trebuie să menționăm că apariția, în anul 2022, a celei de-a treia ediții a DOOM reclamă necesitatea referirii la această sursă normativă.

Chiar dacă există o continuitate firească în studierea elementelor de fonetică, de-a lungul activității didactice, am constatat că studenții (elevii de ieri) au cunoștințe precare în ceea ce privește sistemul fonologic al limbii române. Aceștia confundă noțiunile de literă – sunet, nu reușesc să distingă sunetele-tip din structura cuvintelor, întâmpină dificultăți la despărțirea unor cuvinte în silabe și la identificarea silabei accentuate dintr-un cuvânt sau la explicarea corespondenței dintre componența grafematică și cea fonematică a cuvintelor, mai ales în cazul cuvintelor care conțin sunete-tip redade prin grupuri de litere.

Problema dată este amplificată de redarea unor foneme prin litere diferite sau prin grupuri de litere și de valorile fonetice diferite, pe care le au mai multe litere din alfabetul român, chiar dacă scrierea în limba română are specific fonologic. În continuare, ne vom referi la câteva dintre aceste aspecte, urmărind cum poate fi eficientizată predarea-învățarea elementelor de fonetică și, mai cu seamă, a corespondenței sunet-literă.

Pentru a elucida complexitatea și dificultatea acestei probleme, vom prezenta succint elementele celor două subsisteme – fonematic și grafematic – ale sistemului fonologic al limbii române și vom examina care este raportul dintre acestea în limba română. Într-o scriere cu specific fonologic, așa cum este scrierea în limba română, fiecare sunet trebuie să fie notat printr-o singură literă și fiecare literă trebuie să redea un singur sunet.

Cele 29 de sunete-tip din limba română, dintre care șapte sunt vocale (/a/, /ă/, e/, /i/, /î/, /o/, /u/) și 22 sunt consoane (/b/, /č/, /d/, /f/, /g/, /g’/, /ğ/, /h/, /j/, /k/, /k’/, /l/, /m/, /n/, /p/, /r/, /s/, /ș/, /t/, /ț/, /v/, /z/), pot fi redade în scris prin 31 de litere – 9 litere pentru vocale (a, ă, î, â, e, i, o, u, y) și 22 pentru consoane (b, c, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, q, r, s, ș, t, ț, v, w, x, z), fiecare literă având propria denumire. Literele din alfabetul român și denumirile lor sunt ilustrate în tabelul de mai jos.

Tabelul 2. Denumirile literelor din alfabetul limbii române [3]

Nr. de ordine	Litera		Denumirea/citirea literei	Nr. de ordine	Litera		Denumirea/citirea literei
	Mare	Mică			Mare	Mică	
1	A	a	a	17	N	n	en/ne/nî
2	Ă	ă	ă	18	O	o	o
3	Â	â	î (din a)	19	P	p	pe/pî
4	B	b	be/bî	20	Q	q	kü
5	C	c	ce/kî	21	R	r	er/re/rî
6	D	d	de/dî	22	S	s	es/se/sî
7	E	e	e	23	Ș	ș	șe/șî
8	F	f	ef/fe/fî	24	T	t	te/tî
9	G	g	ge/ghe/gî	25	Ț	ț	țe/țî
10	H	h	haș/hî	26	U	u	u
11	I	i	i	27	V	v	ve/vî
12	Î	î	î (din i)	28	W	w	dublu ve/dublu vî
13	J	j	je/jî	29	X	x	iks
14	K	k	ka/kapa	30	Y	y	i grec
15	L	l	el/le/lî	31	Z	z	ze/zet/zî
16	M	m	em/me/mî				

Raportul dintre cele 29 de foneme/sunete-tip și 31 de litere nu este perfect (așa cum se vede și din punct de vedere numeric). Această neconcordanță se explică prin faptul că, pe de o parte, în limba română există sunete-tip care pot fi notate prin mai multe litere, pe de altă parte, există sunete-tip pentru care alfabetul românesc nu are o literă corespunzătoare și, pentru reprezentarea grafică a lor, se folosesc grupuri de litere – ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi – numite și grafeme complexe. Acest fapt este ilustrat în tabelele 2 și 3.

Tabelul 3. Sunetele tip care au mai multe litere corespunzătoare		Tabelul 4. Sunetele tip fără o literă corespunzătoare	
Sunetul-tip	Literele prin care se notează	Sunetul-tip	Grupul de litere prin care se notează
[î]	<ul style="list-style-type: none"> • â (cântec) • î (început, urî, reîncepe) 	[ğ]	<ul style="list-style-type: none"> • ge (ger, geam) • gi (girafă, rugi)
[i]	<ul style="list-style-type: none"> • i (inimă) • y (hobby) 	[č]	<ul style="list-style-type: none"> • ce (zece, ceas) • ci (cină, ciubotă)
[k]	<ul style="list-style-type: none"> • c (coc) • k (kaliu, kaki) 	[gʹ]	<ul style="list-style-type: none"> • ghe (ghem, gheață) • ghi (ghinion, ghiozdan)
[v]	<ul style="list-style-type: none"> • v (val) • w (wolfram, watt) 	[kʹ]	<ul style="list-style-type: none"> • che (chemare, cheag) • chi (chitară, urechi)
[cs]	<ul style="list-style-type: none"> • x (axă, xerox) • cs (vacs, cocs, rucsac, ticsi, îmbâcsi, micsandă, fucsina etc.) 	*Totodată, sunetul [kʹ] poate fi notat în anumite cuvinte și prin litera k (kapa).	
		[kʹ]	k (kilogram, marker)

Totodată, și literele din alfabetul limbii române au manifestare fonetică diferită. Dintre cele 31 de litere, 19 notează câte un singur sunet-tip – a, ă, â, b, d, f, î, j, l, m, n, p, r, s, ș, t, ț, v, z, iar 12 litere sunt plurivalente, adică notează sunete diferite, în funcție de combinațiile în care apar, de poziția lor în cuvânt sau în silabă ori în funcție de originea cuvântului – e, i, o, u, c, g, h, k, q, w, x, y. În tabelul de mai jos sunt arătate și exemplificate valorile fonetice ale literelor plurivalente din alfabetul românesc.

Tabelul 5. Valorile fonetice ale literelor plurivalente din alfabetul limbii române [3]

Litera, denumirea ei	Valorile fonetice ale literei (prin asterisc* sunt marcate valorile fonetice care se manifestă doar în cele opt grupuri de litere)	Exemple
C (če/kî)	<ul style="list-style-type: none"> • [k] • [č] • [k'] 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>coș, acasă, toc</i> etc. • <i>faci, cireș, ceară</i> etc. • <i>chemare, unchi, chior</i> etc.
G (ghe/ghe/gî)	<ul style="list-style-type: none"> • [g] • [g']* • [g'']* 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>gol, rug, agale</i> etc. • <i>gir, fugi, geantă</i> etc. • <i>ghețar, unghi, Gheorghe</i> etc.
H (haș/hî)	<ul style="list-style-type: none"> • [h] • valoare Ø/literă diacritică/literă ajutătoare* 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>hartă, valah</i> • <i>cheie, unghi</i>
X (iks)	<ul style="list-style-type: none"> • [ks] • [gz] 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>excursie, taxi</i> etc. • <i>examen, există, exemplu</i>
W (dublu ve/ dublu vî)	<ul style="list-style-type: none"> • [v] • [u] 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>watt</i> • <i>whisky</i>
Y (i grec)	<ul style="list-style-type: none"> • [j] • [i] • [aj] 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>cowboy</i> • <i>hobby</i> • <i>skype</i>
K (ka/kapa)	<ul style="list-style-type: none"> • [k] • [k'] 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>New-York</i> • <i>kaki, karaoke</i>
Q (kü)	<ul style="list-style-type: none"> • [c] • [k'] 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Qatar</i> • <i>Enrique</i>
E (e)	<ul style="list-style-type: none"> • vocala [e] • semivocala [e] – urmată de vocală, în poziție postconsonantică • semivocala [i] – urmată de vocala a, în poziție inițială sau postvocalică • diftongul [ie] – în formele verbului „a fi” și în pronumele personale • valoare Ø/ literă ajutătoare, diacritică* în grupurile de litere <i>ce, ge, che, ghe</i>, urmate de o vocală. 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>erou, cepe</i> etc. • <i>deal, pășea</i> etc. • <i>crează, ea, aceea</i> • <i>eram, erau, eu, el, ei, ele</i> • <i>ceas, geam, cheală, gheată</i> etc.
I (i)	<ul style="list-style-type: none"> • vocală [i] • semivocală [i] • valoare Ø/literă ajutătoare* – în grafemele complexe <i>ci, gi, chi, ghi</i> urmate de o vocală sau în poziție finală. • i șoptit/sunet redus – după o consoană (cu excepția consoanelor č, g, k', g') 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>inimă, chimir, chin</i> etc. • <i>iarnă, fuior</i> etc. • <i>chiar, unghi, ciuperca</i> etc. • <i>lupi, duși, poți</i>
U (u)	<ul style="list-style-type: none"> • vocală [u] • semivocală [u] 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>nuc, unde, făcu</i> etc. • <i>rouă, nou, plouând</i> etc.
O (o)	<ul style="list-style-type: none"> • vocală [o] • semivocală [o] • semivocală [u] – în poziție inițială sau postvocalică 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>erou, oricând</i> etc. • <i>ploaie, soare</i> etc. • <i>oameni, deoarece</i> etc.

Pentru a facilita însușirea de către elevi a tuturor acestor particularități cu privire la corespondența dintre litere și sunete, elevii trebuie ajutați să facă deosebire între noțiunile *literă*

– *sunet*. În procesul dirijării învățării, aceștia trebuie să înțeleagă că orice cuvânt are o formă sonoră, constituită din sunete, care, în scris, sunt redată prin litere – semne grafice care corespund sunetelor-tip, fiecare literă având o denumire, consemnată în alfabet. De exemplu, cuvântul „carte” este format din sunetele [k], [a], [r], [t], [e], care sunt notate în scris prin literele c („ce”), a („a”), r („re”), t („te”), („e”).

Pentru descoperirea diverselor situații ce țin de corespondența sunet – literă, elevii vor analiza componența grafematică și cea fonematică a cuvintelor – vor a numi literele și sunetele-tip din care sunt formate anumite cuvinte. Profesorul va avea grijă să aleagă cuvinte reprezentative, care să reflecte, pornind de la cele mai simple, toate situațiile privind raportul literă-sunet, prezentate supra. De exemplu, pot fi analizate cuvintele *auxiliar, extracție, nori, ei, Negruzzi, eroi, erai, hobby, xerox, pizza, whisky, Byron, ploioși, accesoriu*, în baza cărora elevii vor descoperi, prin comparare, diferite situații de corespondență dintre litere și sunete și vor înțelege că între acestea nu întotdeauna este un raport de egalitate. Bunăoară, în cazul cuvântului „Negruzzi”, elevii vor observa că literele geminate zz redau un singur sunet [t], iar în cuvântul „accesoriu”, cele două litere cc redau, sunete diferite – [k] și [č]; că în cuvântul „auxiliar”, litera x notează grupul de consoane [g,z], iar în cuvântul „xerox”, această literă redă sunetele [k,s]. Pronunțând alternativ cuvintele „eroi” și „eraî”, elevii vor observa că, în cuvântul „eroi”, litera e notează vocala [e], iar în cuvântul „eraî” aceeași literă notează două sunete – [i̯e], care formează un diftong, că litera i din aceste cuvinte are valoare de semivocală, pe când în cuvântul „auxiliar” această literă are valoare de vocală. În cuvântul „nori”, aceeași literă are valoare de i șoptit/sunet redus [i̯], acest cuvânt având în componența sa trei foneme [n, o, r i̯]. Cu referire la litera y, se va observa că în cuvântul „hobby”, aceasta are valoare de vocală [i], iar în „Byron”, litera y redă diftongul [aj].

Un grad sporit de dificultate prezintă cuvintele care conțin sunete-tip redată prin grupuri de litere (e vorba de sunetele consonantice [g̃], [č], [g’], [k’], fără o literă corespunzătoare). În diferite cuvinte, în funcție de combinațiile în care apar, aceste grupuri pot reda fie un singur sunet – una dintre aceste patru consoane, fie două sunete: o consoană și o vocală – [e] sau [i]. Pentru a stabili valoarea fonetică a acestor grupuri de litere, elevii vor fi ghidați să observe, prin comparare, cum se pronunță diferite cuvinte ce conțin același grup de litere, de exemplu: fugi – a fugi, arici – aricii, îngheț – îngheață, face – făcea. Astfel, pe baza unor forme diferite ale aceluiași cuvinte, elevii vor observa diferența de pronunțare a lor și vor descoperi că grupurile în care literele e / i redau o vocală (pot fi prelungite), notează două sunete, iar cele în care literele e/i sunt ajutoare, redau un singur sunet.

A fugi – fugi [fuḡiii – fuḡ]
rochie – chiar [rok’iie – k’ar],
îngheț – gheață [îng’eeṭ – g’aṭă]
face – făcea [fačeee – făča]

Pentru obținerea performanței, elevii vor fi solicitați să rezolve diferite tipuri de exerciții:

- de alegere a variantei corecte de răspuns (de exemplu: În cuvintele *ghețar, cimpoi, pereche, cenușă, rugină, a sărăci*, grupurile de litere notează a) un sunet; b) două sunete)
- de identificare (de exemplu: Alegeți cuvintele în care grupurile de litere notează un sunet: *centru, făcea, unghie, îngheț, geamuri, ghiocel, cimbru, ciorap, gherghet, veghea, șfichiui, chihlimbar, bocea*

- de grupare (de exemplu: Grupați cuvintele în două coloane: a) grupurile de litere notează un sunet; b) grupurile de litere notează două sunete: *perechea, acesta, veche, șchioapă, arici, aricel, ginere, chinui, gherghef, fragi, dragii, merge, mergeam*)
- de disociere (de exemplu, o activitate în care elevii se lansează cu plăcere este jocul „Spune-ți numele”, în care fiecare trebuie să-și disocieze literal și fonematic numele și prenumele, colegii ascultă cu atenție și intervin/corectează, în caz de necesitate) etc.

În concluzie, menționăm că predarea-învățarea elementelor de fonetică și, mai cu seamă, a corespondenței sunet-literă poate fi eficientizată prin aplicarea metodei explicației asociate cu observarea și cu demonstrația, prin analiză fonetică, prin diferite tipuri de exerciții: de identificare, de disociere, de comparare, de asociere, de exemplificare, de punere în corespondență a unor litere/grupuri de litere cu sunetele/grupurile de sunete pe care le redau etc.

BIBLIOGRAFIE

1. Curriculum national. Disciplina limba și literatura română. Disponibil: https://mecc.gov.md/sites/default/files/limba_si_lit_romana_curriculum_sc_nat_gimnaziu.pdf
2. *DOOM 3. Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. Editia a III-a. București: Univers Enciclopedic, 2022. ISBN: 9786067049350
3. https://doom.lingv.ro/studiu_introductiv#_1-1-literele